

KRİMİNOLOJİDE ÇOCUĞUN PSİKO-SOSYAL GELİŞİMİ AÇISINDAN DOKUNMANIN ÖNEMİ

Psikolog Füsun (ARAL) ERKAN

I- Dokunmanın bebeğin yaşamındaki yeri ve etkileri

Çocuğun gelişmesi, topluma zarar vermeyen, hatta yararlı bir yetişkin insan olmasının ilk adımlarını oluşturur. İnsanın gelişmesini gerçekleştirmede, onun çevresine uyum sağlamasında, diğer insanlarla uyumlu, barışık ilişkiler kurmasında, onu tanıyıp açıklayan bilimlere, bu arada özellikle psikolojiye büyük görevler düşmektedir. Bu bilimin önemini tanınmış bir düşünür Alexis CARREL şöyle dile getirmektedir: "Gerçekte çağımız medeniyetinin hayatın tabii şartlarını kaldırdığından beri insan ilmi bütün ilimlerin en lüzumlu haline gelmiştir"⁽¹⁾.

Gerçekten insanın çevresine uyum sağlayamaması, barışsever bir dünyanın kurulmasındaki en büyük güçlüklerden birini oluşturmaktadır. Çevresine yabancılaşan insan, yakıp yıkmakla adeta ondan intikam alma yoluna sapmaktadır.

Bu durum karşısında insanla ilgili bir bilimin ve bu bilim çerçevesinde insanın psiko-sosyal gelişiminde dokunmanın önemi bu kısa çalışmanın ana konusu olacaktır.

Son çalışmaların ışığında kişinin sosyalleşme sürecinin daha ana karnında iken dokunma vasıtasıyla başladığını ileri sürebiliriz.

Gerçekten de insan yavrusu annesinin karnında iken konuşamaz, göremez, koku alamaz iken dokunmak, kuşkusuz yaşamdaki en önemli unsurdu. Canlı bir varlık tarafından algılanan bu ilk izlenimler herhalde ana rahminin koruyucu duvarına dokunulduğundaki yakın fiziksel temas duyumu olmalıdır. Bu dönemde gelişmekte olan sinir sisteminin en sık algıladığı dokunma, basınç ve hareket duyularının çeşitli biçimleridir. Bebek büyüdükçe gelişen bedeni, anasının dokuları üzerine daha çok basınç yapar ve rahmin yumuşak kucaklaması her hafta daha güçlü, daha güven verici bir sarmalayışa dönüşür. Bundan başka bütün bu dönem boyunca bebek anasının ciğerlerinin ritmik soluk alışlarının basıncını duyar ve anası yürürken o da kendini düzenli bir çalkantı içinde hisseder.

İşte bu duylara rakip sayılabilecek başka duyların bulunmadığı bir ortamda uzun süre yaşamış olmak, beynimizde kolay silinmeyecek izler bırakmıştır. Bunlar, yaşamları

(1) Carrel, s. 52.

ilgili ilk gerçek deneyimlerimiz olan güvenlik, rahatlık ve durağanlık izlenimleridir. Fakat daha sonra bu huzurlu hayat ani bir şekilde son bulur. Döl yatağı birkaç saat gibi kısa bir süre içinde bebeği sıkıştıran bir hale dönüşür. Yeni doğmuş bebeğin ana babasına mutluluk veren çığlıkları, aslında yakın bedensel temas ve sıcaklıktan koparılmışlığın verdiği acının bir ifadesidir.

Bu andan itibaren anneye büyük görevler düşer. ünlü düşünür ve zoolog D. MORRIS'in "dokunmak, sevmekten kaynaklanır çünkü sevmek dokunmaktır" şeklinde ifade ettiği gibi aslında anneler bu büyük görevi üstün bir sevecenlikle yaparlar. Çünkü aksi takdirde ileride sözü edileceği gibi bu dönemde çocukla anne veya anne yedeği arasında ikili emosyonel ilişkinin çeşitli nedenlerle kurulamaması veya erkenden uzun süreli olarak bozulması, çocuğun anne tarafından bilinçli veya bilinçsiz olarak reddi, psiko-somatik hastalıkların, çeşitli gelişim ve davranış bozukluklarının ortaya çıkmasına neden olur.

Böylece anne, döl yatağındaki sarmalayışın benzerini farkında olmadan gerçekleştirir. Soluğuna engel olmak şartı ile bedeninin mümkün olduğunda geniş bir yüzeyinin bebeğin bedeni ile temas halinde olmasını sağlar. Bebeği kucaklamakla, tutmak arasında çok büyük fark vardır. Beceriksiz bir yetişkin bebeği, bedeni ile en az temas halinde tuttuğunda, bu kucaklayışın rahatlatıcı olmak bir yana, onu daha da tedirgin ettiğini gözleyecektir. Bu aşamada anne-bebek arasındaki temasın zenginliği ve yoğunluğu daha sonra ikisi arasında oluşacak emosyonel bağın gücü açısından çok önemlidir. Bu dönemde bebek için gerekli olan teması, ikisi adına anne yapmak zorundadır. Bu da tabii olarak anneye zorluk çıkarmaktadır. Oysa bu olgu, ilkel kabilelerde ve diğer primatlarda sorun yaratmaz. Anne maymunlar, doğumdan sonra birkaç hafta yavruları ile bedensel teması hiç ara vermeden sürdürürler. Ancak yeni doğmuş maymunların annelerinin yardımına ihtiyaç duymadan onların bedenlerine uzun süre asılı kalabilecek kadar imkan ve güçleri olduğu unutulmamalıdır. Yine ilkel olarak adlandırılan kültürlerin çoğunda bebek, ilk aylar boyunca annesinin devamlı sırtında taşınıp, gün boyu onunla birlikte bedenine sıkıca sarılı vaziyette olur. Halbuki çağdaş anne için bu söz konusu olamaz. O halde bebek kundaklanmalı, doğumdan önceki tüm sarmalayışın benzeri yaşatılmalıdır. Bugün Batı dünyasında bir görüş kundaklanmayı desteklerken bir görüş de bunun aksini savunarak bebeğin sıkı kundaklanması halinde ruhsal yönden baskı altına alınmış olacağını ve kaslarını rahatça oynatamayıp gelişmesine engel olunacağını ileri sürmektedir. Ancak daha sonra yapılan bir bilimsel çalışmada kundaklanmış ve kundaklanmamış bebeklerin gösterdikleri rahatsızlıklar, duyarlı aygıtlarla ölçülmüş, kundaklanmış bebeklerin kalp atışlarının düşük düzeyde seyrettiği, daha az ağladıkları, daha huzurlu oldukları görülmüştür.

Bundan başka, bebek huzursuz olduğu anlarda pırpırlanmaya karşı özel bir duyarlılık gösterir. Anne bebeğinin sırtını düzenli ve yumuşak hareketlerle pırpırlar. Anne bunları otomatik bir biçimde yapar ki, hakkında hiç söz edilmez, tartışılmaz, böylece de daha sonra yaşantımızda oynadığı önemli rol gözden kaçırılır.

Aslında sırta ritmik ve küçük darbelerle vurma hareketi hayvan davranışlarını inceleyenlerin "niyet-belirleyen-hareket" olarak niteledikleri hareketler sınıfına girer. Bunu hayvan davranışlarını inceleyen MORRIS'in verdiği örnekle gösterelim: "Bir kuş uçmadan he-

men önce uçma hareketinin bir bölümü olarak başını sallar. Evrim süresince bu baş sallama diğer kuşlara uçmak üzere olduğunu haber veren bir işaret niteliğini kazanmıştır. Kuş uçmadan önce başını birkaç kez ve belirgin bir biçimde sallayarak diğer kuşlara birazdan uçağını haber verir, onları da uçmak üzere hazırlanmaya çağırır. Başka bir deyimle, uçmaya niyetli olduğunu belirtmektedir; bu nedenle de bu hareket, niyet belirleyen hareket olarak tanımlanır⁽²⁾.

İşte insan annelerdeki sırta vurma hareketinin de benzer bir biçimde özel bir temas belirleyen işaret olduğunu söyleyebiliriz. Anne her darbe ile "bak tehlike olduğunda korunman için işte böyle sarılacağım sana, rahat et!" demektedir sanki. Her vuruş bir işaret vermekte, bebeği yatıştırılmaktadır. Daha sonra örneğin herhangi bir yetişkin bir tehlike karşısında kaldığında bir diğer yetişkinin sırtına hafif ve ritmik bir şekilde vurması, bu ihtiyacın bir uzantısıdır diyebiliriz.

Bebeklik çağının başlıca yakınlaşmaları olan kucaklanma, sallanma, pırpırlanma, öpülme, temizlenme gibi emzirmek de önemli temaslardan biridir. Bebek ilk kez yumuşak, ılık bir nesnenin ağzına sokulduğunu ve bunu emince içine ılık, tatlı bir sıvının aktığını duymaktadır. Böylece yaşamına bir yakınlaşma daha girmiş olur.

Sözü geçen bütün bu yakınlaşma çeşitleri ile donatılmış olan bebek, bunların devamını isteyecek olgunluğa gelince, yakınlaşmaya çağrı niteliğinde iki hareket yapar; bunlarla anneyi yanına çağırarak, onunla temas halinde olmak istediğini belirtmektedir. Ağlayarak temasın başlamasını, gülümseyerek temasın sürdürülmesini ister. Ağlamak "buraya gel", gülümsemek "benimle kal" demektir. Ağlamak bazen yanlış yorumlanır. Bebek genellikle aç olduğu, rahatsızlık ya da acı duyduğu zamanlar ağladığından ağlamanın bunlar dışında başka mesajlar taşıyabileceği pek akla getirilmez. Halbuki, sadece annesi ile yakın olmak, onunla bedensel teması korumak için de ağlıyor olabilir. Bebeklerin ilk aylarda bu konudaki istekleri anneyi yıpratmak kadar güçlüdür. Eğer arzusuna kavuşmuş ise anneyi katlandığı zahmetlerinden dolayı o sevimli gülücüğü ile ödüllendirir.

Ancak bir müddet sonra bedensel temasın yoğunluğu nisbeten azalır. Küçük çocuk dünyayı keşfetme arzusu ile doluptaşar. Bu da annesinin kucağında olacak iş değildir. Oysa dünya hâlâ onun için korkutucu olduğundan çocuk iki şiddetli kuvvet arasında bocalar durur. bu durumda annenin çok hassas olması, onun dünyayı keşfetme arzusuna gem vurmaması ve bu arada çocuk isteğinde yine onu koruması, okşamaması yani fiziksel temas halinde olması beklenir. Bir annenin en yanlış davranışı minicik bir bebeğe karşı yeterince koruyucu davranmamak, giderek onu disiplinli, katı bir düzene alıştırmak, sonra da büyüyünce onu fazlasıyla koruyup, ayak bağı olmaktır. Bu tutum, anne-çocuk arasındaki emosyonel bağın gelişimindeki doğal düzeni ters yüz eder. Yani ilk aşamada "beni sıkı tut", sonra "beni yere bırak", "beni rahat bırak". Böylece azalmış gibi görünen dokunarak haberleşme, yerini yüksek duyarlılıkta bir görerek haberleşmeye bırakır. Kucaklanışın sınırlayıcı güvenliğinin yerini daha az sınırlayıcı bir güvenlik mekanizması olan değişik yüz ifadeleri alır. Kucaklanmak yerini karşılıklı gülümsemeye bırakır. Kucaklanışın sınırlayıcı güvenliğinin yerini daha az sınırlayıcı bir güvenlik mekanizması olan değişik yüz ifadeleri alır. Kucaklanmak yerine karşılıklı gülümsemeye bırakır. Daha önce kucağa alınmak için çağrı niteliğinde olan

(2) Morris, s. 22, 23

gülümseme artık kucağa alınmanın yerini tutar. Yalnız bu arada acı, korku veya üzüntü duyulduğu zamanlar kucaklanma hâlâ aranılan bir şeydir. Fakat bebeği tümüyle sarmalayan kucaklayış, yarım kucaklama, eli omuza koyma, başı okşama şeklinde süre gelir.

Bütün bunlarla birlikte "cansız anne benzeri" nesnelere de bebeğin yaşamında yer tutmaya başlarlar. Bu biçim değiştirmiş yakınlaşmaların ilk belirtileri, hayli erken bir zamanda, bebeklik günlerinde görülür ve "geçiş dönemi nesnelere" olarak adlandırılır. Bunların başlıca üç tanesi biberon, yumuşak bir oyuncak, yumuşak bir örtü ve çarşaf türünden bir kumaştır. Yalnız, bunlar anneye tercih edilen nesnelere değil, aksine onun bedensel varlığını hatırlatan şeyler olarak bebeğin yaşamına girerler ve anne olmadığı zaman onun yerini tutarlar. Örneğin uyumak gerektiğinde bu tür "anne kopyası"na sarılmadan uyunmamakta direnirler. Üstelik, istenen o örtü veya o oyuncaktır. Başkası veya benzeri kabul edilmez. Daha sonraları bebek anneden bağımsız olarak hareket etmeye başladığında sevilen nesne bir yatıştırıcı olarak daha önem kazanır. Bazı anneler bu durumu yanlış yorumlayıp bebeklerinin gereksiz yere güvensizlik duyduğu kanısına varırlar ve bunu bir geriye dönüş olarak yorumlarlar. Oysa tam tersi söz konusudur. Daha önce belirtildiği gibi çocuk bir ikilem yaşamaktadır. Aslında keşfetme sırasında ortaya çıkan gerilimler bedensel temas ve yakınlaşma ihtiyacını artırmaktadır. İhtiyaç azalmış değil, bastırılmıştır. O halde yeni bir yakınlaşma biçimi bulunmalı, bir yandan bağımsızlık kazanılırken, bir yandan da güvenlik sağlanmalı ve sürdürülmelidir. İşte çocuk aslında o anda "anneme sarılmak istiyorum ama bu bebekçe bir şey olur, oysa bu ayıya ya da örtüye sarılırsam hem güvenlik duyarım, hem de annemin kolları arasına sığınmaktan kurtulurum" demektedir sanki. Aradan yıllar geçtikçe bu yatıştırıcılar inanılmaz bir inatla çocuğun yaşamındaki yerlerini korurlar. Bazen ergenlik öncesi çağa kadar, bazen de çok ender olarak yetişkinlik dönemine dek uzanırlar.

Yalnız bu olay çok enderdir. Çünkü çoğumuz için böyle bir davranışta bulunmak hoş değildir. Bu yüzden de yetişkinlikte bu anne benzerlerinin de bir benzerine bağlanmayı tercih ederiz. Bebeğin her yere beraberinde taşıdığı yatak örtüsü, bir kürk mantoya dönüşünce bunu saygı ile karşılarız.

Büyümekte olan çocuğun yaşadığı bir diğer yakınlaşma türü ise "itişe kakışa oyun oynamak"tır. Öpülüp okşanmak "bebekçe" ise ana babanın bedenine öyle bir biçimde yaklaşılmalı ki, uzaktan bakıldığında kucaklanmayı andırmasın. Böylece kucaklaşmak, güreşe dönüşür; oyunla karışık dövüşmek, el şakası, "saldırgan gençlik" maskesi altında çocuğun yakınlaşma dürtüsüne olanak tanır. Yakınlaşma dürtüsü insan hayatında o denli sık rastlanan bir olgu ki, örneğin kola dostça çimdik atmak ya da sırta yumruk indirmek, sık karşılaşılır fakat önemsenmez.

Ergenlik çağında ise ana-baba ile temas daha kısıtlanmıştır. Babalar artık kızlarının eskisi kadar oyuncu olmadıklarını farkederek. Oğlanlar da annelerinin yanında bedenlerinden utanır olurlar. Bağımsız hareket etme ihtiyacı ile birlikte, gizlilik ihtiyacı da gencin yaşamını etkiler olmuştur. Ergenlik çağındakiler artık ana-babalarını hararetle öpmezler. Yakınlaşma davranışları artık biçimseldir. Bu yakınlaşmalar yetişkinlerde olduğu gibi selamlaşma, uğurlama, kutlama, acıyı paylaşma gibi özel durumlar dışında pek uygulanmaz. Bu kez de ana-babalar tarafından çocuğa duyulan yakınlaşma arzusu çeşitli entrikalara başvurularak çözümlenmeye çalışılır. Bunun tipik bir örneği "üst baş düzeltme" oyunudur.

Artık doğrudan doğruya sevecenlik belirten bir dokunma, her iki tarafa da yasaklandığından bedensel teması "dur kravatını düzelteyim", "pantolonunu fırçalayım" gibi yollardan sürdürülür.

Ergenlik sonrası çağda ise genç aile çevresi dışına çıktığında artık flört döneminin yakınlaşmaları yaşamını etkiler. Böylece insanoğlunun yaşamında yakınlaşma, dokunma dürtüsü yön ve biçim değiştirerek sürer gider.

II- Dokunma noksanlığının küçükte meydana getirdiği rahatsızlıklar

Buraya kadar olan açıklamalardan anlaşıldığı üzere, diğer canlılara oranla biyolojik ve psikolojik yönden hazırlıksız olarak dünyaya gelen insan yavrusu ilk sene annenin yakın bakım ve ilgisine bağımlıdır. Ve ana karnında olduğu gibi besleyen, sıcak, güvenli ve koruyan bir çevreye muhtaçtır. Bu çevreyi de çocuğa anne yaratacağından, bu dönemde anne ile çocuk arasındaki emosyonel ilişkinin önemi ve tabii olarak da sevgi duygusunun kendiliğinden gerekli kıldığı dokunma duyumunun önemi açıkça ortaya çıkmaktadır.

Ancak sözü geçen bu ilişkinin çeşitli nedenlerle yaratılmaması çocuğun anne tarafından bilinçli veya bilinçsiz olarak reddi, psikosomatik hastalıkların, çeşitli gelişim ve davranış bozukluklarının ortaya çıkmasına sebep olur.

Yeni doğmuş bebekte ve küçük çocukta anneden uzun süreli veya kısa süreli fakat sık sık ayrılmalarda ve her yönü ile annenin yerini alacak bir yedeğin olmadığı hallerde en iyi hijyenik bakım ortamlarında dahi bebeklerde görülen psikolojik ve motor gelişim gerilikleri, bu zararların düzeltilebilir veya düzeltilemez oluşunun ayrılıktan önceki çocuk anne ilişkisine, ayrılığın zamanına ve süresine bağlı olduğu çeyrek yüzyıl önce psiko-analitik çalışmalar sonucu ayrıntılı olarak açıklanabilmektedir. Oturma, yürüme, konuşma, ince el hareketlerinde beceriksizlik, ileri yaşlarda psedödebilite (yalancı geri zekalılık) ile çocukta görülen bazı nörotik belirtiler bu çalışmalar sayesinde anlaşılabilir olmuştur.

1952'de BOWLBY tarafından "seperation shock" olarak isimlendirilen bu durum, bebeğin bu ayrılığa gösterdiği reaksiyon tarzı açısından üç evreye ayrılır: a) protest dönemi, b) çaresizlik dönemi, c) reddönemi. Özellikle red döneminde bebek içine kapanır, etrafında olup bitenlerle ilgilenmez. Kendine gülümseyenlere boş gözlerle bakar ve bakışlarını uzaklaştırır. Psişik autizma tablosu gösteren bu çocuklarda geçirdikleri acı tecrübe neticesinde, çevreye yönelmenin acı veren tehlikeli bir yol olduğu izlenimi uyanmıştır.

Aynı şekilde bu konudaki çok yönlü çalışmaları ile tanınan SPITZ 6-8 aylıkken annelerinden ayrılan ve ayrılıktan önce sağlıklı anne-bebek ilişkisi kurabilen çocuklarda görülen "analitik depression" adını verdiği tablonun doğuşunu şöyle özetlemektedir: O zamana kadar somatik ve psişik olarak tamamen normal gelişmiş olan bebek o andan itibaren ağlamaya başlar, çevresinde olup bitenlerle ilgisini keser, üzüntülü ve kabuğuna çekilmiş bir yüz ifadesi takınır, apatik (durgun) bir halde karın üstü yatar. Ayrılıktan önceki canlı motor davranış yavaşlar, psiko-somatik belirtiler, enfeksiyonlara meyil, uyku bozuklukları görülür. Eğer bu dönem üç beş ay daha devam ederse ağlama durur, çocukta donuk maskeli bir yüz ifadesi görülür. Her türlü ilgiyi reddeder, gelişimi her yönde geriler. İyi bir anne yedeği veya annenin dönüşü söz konusu değilse, psişik ve somatik bozukluklar giderek artar ve "hospitalis-

mus" denilen tablonun ortaya çıktığı ve çok daha ağır durumlarda ölümle neticelenen "marasmus" halinin görüldüğünü söyleyebiliriz.

Bugün hem oto erotizm (infantil masturbation) hem de oto agretion (kaşıntı ve deri semptomları)'un anne çocuk ilişkisindeki yetersiz duyumlardan kaynaklandığını ifade etmek isteriz. Bebeğin iç ihtiyaçlarından doğan anne nörotik inhibisyonlarından dolayı karşılayamaz veya hatalı bir cevap verirse bu durum bebeği şaşırtmakla kalmaz, aynı zamanda derisinde de reaksiyonlara neden olur.

III- Sonuç

Sevilmeye gereksinmemiz vardır. Duyumsanmaya, dokunulmaya şu ya da bu şekilde bir sevgi gösterisine gereksinmemiz vardır. Başkalarıyla olumlu ilişkiler kurabilmemiz, güvenmeyi öğrenebilmemiz, sevme sevilme duyarlı olabilmemiz doğrudan doğruya çocukken okşanmamıza, sırtımızın sıvazlanmasına, bize sevgiyle "pat pat" vurulmasına ve kucaklanmamıza bağlıdır. Basit bir okşamada tüm yaşantımızı değiştirebilecek potansiyel bulunmaktadır.

Geçmiş yıllarda yayımlanmış pek çok bilimsel yapıt insanlar arasındaki ilişkilerin önemini kanıtıyor; insanlar arasındaki içtenliğin iyi ve üretken bir yaşam için gerekli olduğunu gösteriyor; sevgi dolu bir dokunuşun ya da yürekten bir gülüşün insanı iyileştirdiğini belirtiyor ve olumlu ilişkilerin insana fiziksel, psikolojik ve akılsal yönden iyilik getirdiğini vurguluyor.

Helen Colton adlı yazar "Joy Of Touching" "Dokunma Mutluluğu" adlı kitabında, "birisi kucakladığı zaman insanın kanındaki hemoglobin oranının önemli ölçüde arttığını öne sürüyor ve sağlıklı yaşamak istiyorsanız birbirinize sarılmalısınız" diyor.

Birleşik Devletler UCLA Üniversitesi Tıp Fakültesi Ağrı Kontrol Bölümü Başkanı olan Dr. DAVID BREASLER ise şöyle diyor:

"Hepimiz emosyonel ihtiyaçlarımızı sevgi dolu yakınlaşmalarla ifade etmeyi öğreneceğiz. Bu nedenle hastalarımın çoğuna günde dört kez aksatılmamak şartıyla, yakınlarını kucaklamaları veya onlar tarafından kucaklanmaları gerektiği şeklinde ev ödevi verdim. Bu tedavinin ne denli önemli rol oynadığını değerinden az görmeyin. Üstelik bu güvenli bir reçetedir de... Çünkü bildiklerime göre kimse kucaklanmaktan ölmüş değil. Yalnız bir kez kucaklaşmaya başladınız mı, bu huyu bırakmayı güçlendirecek biryan tesiri var."

Her mimik, her kaşıma, her okşayış bir insanın hatta bir ulusun yaşamında büyük değişikliklere yol açacak denli önemlidir. Kritik bir anda esirgenen sıcak bir kucaklayış, bir ilişkinin son bulmasına yol açabilir. İki lider arasında karşılıksız kalan bir gülümseyiş, iki ülke arasında bir savaşın başlangıcı olabilir.

"Bir sırt sıvazlamadan ne çıkar ki?" deyip geçmemeli. Duygularımızın dünyası bu tür küçük hareketler üzerine kuruludur.

BİBLİYOGRAFYA

- BUSCAGLIA, L.** - Birbirimizi Sevebilmek, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1985.
- BUSCAGLIA, L.** - Kişilik. İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1987.
- CARREL, Alexis** - İnsan Denen Meçhul (çev. Refik Özdek), 4. Baskı, Yağmur Kitabevi, İstanbul 1983.
- ETANER, U.** - Anne Çocuk İlişkisinin Çocuğun Psikolojik Gelişimine Etkisi. İstanbul Çocuk Kliniği, Ocak-Mart 1977.
- MORRIS, D.** - Sevmek, Dokunmaktır. İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1986.
- YAVUZER, H.** - Çocuk Psikolojisi. Remzi Kitabevi, İstanbul 1987.